

ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ: ΘΕΡΑΠΕΙΑ Ή ΚΑΙ ΙΑΣΗ

Βασίλης Δημόπουλος*

Θεραπεία σημαίνει υπηρετώ, ασχολούμαι, φροντίζω, περιποιούμαι, καλλιεργώ με σκοπό την επίτευξη μιας ολότητας που είναι νέα, διαφορετική και συγκριτικά καλύτερη από αυτήν που υπήρχε πριν τη θεραπεία. Ίαση σημαίνει εξάλειψη των συμπτωμάτων. Η θεραπεία δεν είναι βέβαιο –ίσως μάλιστα και ανέφικτο– ότι θα οδηγήσει σε ίαση, αν με την ίαση εννοούμε επίσης την επαναφορά σε προηγούμενη συνθήκη, διότι όποια αλλαγή και διαδικασία δεν μπορεί να φέρει το ψυχικό όργανο στην ίδια ισορροπία πριν την «καταστροφή» (Bion). Η αλλαγή βιώνεται ως καταστροφή, διότι εγείρει βία και απαιτεί εργασία κοπιώδη για τη δημιουργία καινούριου χώρου, με τα ποσά ενέργειας να μην είναι πάντα διαθέσιμα. Από την άλλη επίσης, αν η ίαση είχε σκοπό την επαναφορά σε προηγούμενη κατάσταση στη δομή και τη σχέση των ψυχικών συστημάτων, τούτο επίσης είναι ανέφικτο, έστω κι αν υπάρχουν σταθερές στην προ καταστροφής και μετά καταστροφής κατάσταση. Αυτές οι σταθερές με την αντίστασή τους γεννούν βία, δείχνοντας ταυτόχρονα το πεπερασμένο των μεταλλαγών. Το «πράγμα καθαυτό» θα είναι πάντα εκεί. Όπως ήδη είναι σαφές από την μέχρι τώρα αναφορά μου στην εργασία της ψυχανάλυσης, επιχειρώ μια σύνθεση της φροϋδικής θεωρίας με αυτήν του Bion, με τη θεραπεία να μη στηρίζεται στη γνώση, αλλά στο να τείνει κανείς να γίνει «ο» και όχι τη γνώση προς το «ο». Το σημείο «ο» δε σημαίνει μηδέν, σημαίνει το «πράγμα καθαυτό», την υπέρτατη αλήθεια, το απρόσιτο. Η ανάλυση, γράφει ο Winnicott, δεν είναι να κάνει κανείς έξυπνες ερμηνείες. Είναι να δίνει πάλι στον αναλυόμενο εκείνο που εκείνος δίνει και φέρει. Η θεραπεία μπορεί να φτάσει βαθιά και χωρίς ερμηνείες, όπως επίσης ζητούμενο είναι να δοθεί η δυνατότητα στον αναλυόμενο να αποσυρθεί σε έναν εαυτό που τον χαλαρώνει.

Αν επιχειρούσα τώρα να δω τη θεωρία στην κλινική, η οποία είναι ούτως ή άλλως το ζητούμενο και η πεμπτουσία στη δουλειά μας, με ή χωρίς θεωρία, θα έλεγα πως η μετάβαση ενός θεραπευόμενου από την υποχονδρία στην ψύχωση, για παράδειγμα, έχει την εξής σταθερά. Η δυσφορία, ο πόνος, η βία υπήρχε και πριν την ψύχωση- η βία της υποχονδρίας -, μόνο που δεν ήταν αντιληπτή στον εξωτερικό κόσμο. Η βία τώρα με την ψύχωση προβάλλεται στα εξωτερικά αντικείμενα. Θεωρώ, λοιπόν, πως η «καταστροφική αλλαγή» έγινε επειδή ο θεραπευόμενος τώρα «έφυγε» από τον

ναρκισσισμό του (η υποχονδρία ως ναρκισσική σχέση με το αντικείμενο) και μπήκε στην περιπέτεια της σχέσης με άλλο αντικείμενο, παραδείγματος χάριν ψευδαίσθηση ή παραλήρημα. Έστω κι αν τούτο είναι ναρκισσικής τάξεως βεβαίως αλλά ως ένα βαθμό απομακρυσμένο από το σώμα του.

Η ψυχανάλυση ως θεραπεία μέσω του λόγου έχει την αξία μιας εργασίας, η οποία δεν είναι προσιτή στην εξωτερική παρατήρηση ή την εμπειρική έρευνα. Σαν εργασία έχει αξία θεραπευτική, με την έννοια πως αποβλέπει στη διευκόλυνση της επικοινωνίας μεταξύ των ψυχικών συστημάτων. Οι ερμηνείες και οι κατασκευές σκοπό έχουν τη δόμηση μιας νέας ιστορίας για τον αναλυόμενο, της δημιουργίας νέου νοήματος και τη γέννηση του καινούριου αντικειμένου (αντικειμενοποιούσα λειτουργία). Αυτή πιστεύω πως είναι η θεραπεία που επιδιώκει κανείς στην ανάλυση, μια διευκολύνουσα εργασία, χωρίς να έχει άμεσο στόχο την εξάλειψη των συμπτωμάτων.

Η θεραπεία ως διαδικασία, λοιπόν, έχει σκοπό όχι να εκτοπίσει μια ψυχική αρχή (εκεί που ήταν το εκείνο να γίνει εγώ) προς όφελος μιας άλλης, αλλά να μετασχηματίσει τα ψυχικά συστήματα με σκοπό την τροποποίηση της σχέσης τους. Είναι το άνοιγμα σε αέναα νοήματα, τη δημιουργία λέξεων, ώστε να ειπωθούν αυτά που μέχρι τώρα είναι ανείπωτα, να παραιτηθεί ο αναλυόμενος από την φαντασίωση της παντοδυναμίας. Αν ο σκοπός της ανάλυσης είναι να τροποποιήσει τη σχέση μεταξύ των ψυχικών συστημάτων (νεύρωση) ή να τα δομήσει (μη νευρωτικές οργανώσεις), τούτο θα σήμαινε πως πρέπει να ευνοήσει την εργασία του πένθους μεταξύ τους, όπως, για παράδειγμα, το εγώ πρέπει να πενήθει μέρος της απώλειάς του, αφού προέρχεται από το εκείνο. Η θεραπεία στους νευρωτικούς δεν είναι ίδιας τάξεως με αυτούς των μη νευρωτικών. Στη δεύτερη κατηγορία, η ύφανση του αρνητικού του τραύματος προέχει της τροποποίησης των ψυχικών συστημάτων, τα οποία πρέπει να δομηθούν. Η οργάνωση ενός λειτουργικού υπereγώ, για παράδειγμα, σε έναν οριακό δε θα φανεί από την άρση όποιων συμπτωμάτων αλλά μάλλον από την οργάνωση της επιθυμίας, τον μετασχηματισμό της ανάγκης σε επιθυμία, η οποία επιζητείται στις τραυματικές σχέσεις με τα μερικά αντικείμενα.

Βρίσκω σημαντική τη θέση του Βion, ότι δηλαδή ο αναλυτής θα ήταν σκόπιμο να βρίσκεται στη θέση του χωρίς μνήμη και χωρίς επιθυμία, αν και τούτο στην πράξη είναι αδύνατο. Εντούτοις, ο αναλυτής πρέπει να τείνει προς αυτή τη θέση, διότι η μνήμη ως αντίσταση εμποδίζει την παλινδρόμηση σε πεδία όπου το υποκείμενο παύει

να είναι υποκείμενο, αφού θα έχανε τη χωροχρονικότητά του. Έτσι, θα έλεγα πως η μνήμη προστατεύει από την καταστροφική αλλαγή, εμποδίζοντάς την ταυτόχρονα. Εδώ, δηλαδή, συναντάμε ένα από τα παράδοξα της ψυχανάλυσης. Η ανάμνηση ή κατασκευή στην υπηρεσία της συνειδητοποίησης και του σκοπού της ανάλυσης, την ίδια στιγμή όμως προστατεύει από την καταστροφή. Βλέπω θεραπευόμενους οι οποίοι με επιμονή αγκιστρώνονται σε μνήμες ή αναμνήσεις, οι οποίες –κατά τη γνώμη μου– εξυπηρετούν κυρίως αυτόν τον σκοπό της αντίστασης. Μία θεραπευόμενη μου έλεγε πως, όταν δεν έχω να σας πω άλλο για το παρελθόν μου, δε θέλω να έρχομαι, ακόμη και να ζω. Θα μιλήσω, αν μου δοθεί η ευκαιρία περισσότερο γι' αυτήν την αναλύμενη, όπως και για εκείνον τον θεραπευόμενο, ο οποίος από το «ε και;» που μου 'λεγε κάποιες φορές, όταν του πρότεινα κάποια παρέμβαση, έχει περάσει στο «Σημαίνει κάτι; Γιατί μου το λέτε;». Αυτή θεωρώ πως είναι η ανάλυση, μία διευκολύνουσα διαδρομή, ένα πέραςμα από μία κατάσταση σε μία άλλη. Αυτή η εργασία είναι η θεραπεία. Ή ακόμη ένα άλλο κλινικό παράδειγμα, που, αν μου δοθεί η ευκαιρία θα το αναπτύξω. Μία θεραπευόμενη από μία κατάσταση διάχυτου άγχους ανέπτυξε φοβία στις κατσαρίδες, δηλαδή οι κατσαρίδες λειτούργησαν τώρα ως οργανωτής του διάχυτου άγχους. Ο φόβος για τις κατσαρίδες δεν αποκαταστάθηκε. Παρ' όλ' αυτά, η γνώμη μου είναι πως εδώ είχαμε τροποποίηση στη σχέση των ψυχικών συστημάτων.

Νομίζω πως τους παραπάνω προβληματισμούς μου συμπυκνώνει η ρήση του Καστοριάδη πως η ανάλυση, όπως και η ωριμότητα, δε φτάνει εκεί που πρέπει να φτάσει, παρά μόνο όταν και υπό τον όρο ότι το άτομο έχει γίνει ικανό να ζει συνεχώς στην όχθη της αβύσσου: Ζήσε τον θάνατο, ζήσε σαν να ήσουν αθάνατος.

*Ο Βασίλης Δημόπουλος είναι ψυχίατρος-ψυχαναλυτής, διδάσκων αναλυτής της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας και της Διεθνούς Ψυχαναλυτικής Ένωσης.